

Újabb adatok egy négyszázéves perről

Dávid Ferenc elítéltetése

A reformáció nemcsak a polgárság első rohama volt a feudalizmus kötöttségei és intézményei ellen, hanem az ókori klasszicizmus lehanyaglása után a racionalizmus első tudatos érvényesülésének időszaka is. A XVI. századi erdélyi reformációnak — melynek hullámai éppen 400 évvel ezelőtt csaptak a legmagasabbra — egyik főjellegzetessége abban állt, hogy megelőzve a felvilágosodást, vallási kérdésekben tudott és mert szabadon, a logika törvényeinek megfelelően gondolkodni és az a mélységes, bizonyos fokig ellentmondásos meggyőződés hatotta át, hogy a ráció és a hit kibékíthető egymással. Racionalizmusának volt azonban egy kétségbevonhatatlan mércéje: a biblia, amely a fékező, a korlátokat szabó erő szerepét töltötte be. Ugyanakkor külföldön tanuló hazai képviselői és az idesereglett idegen reformátorok révén magába sűríti az egész európai — német, svájci, francia, lengyel — reformáció balszárnyát, és Blandrata, Paruta, Stancaró meg Socinus révén az olasz szabad gondolkodók eredményeit.

Az erdélyi reformáció balszárnyának, az antitrinitarizmusnak racionalizmusa azonban nemcsak erénye volt, hanem szinte tragédiája is lett. Valahogy kinőtt saját korából és olyan téren szállt síkra, ahol az igazság fölött nem a tudományos tételek, hanem a közvélemény, az ország politikai vezetői döntöttek. A dogmák évezredek légkörét és erkölcsét magába szívó XVI. század „kis embere” számára a racionalizmus végkövetkeztetései lényegében irracionális, elfogadhatatlan, lázító eretnokségeknek, istenkáromlásoknak tűntek.

A hagyomány és az új tanok közötti ijesztő szakadék nemcsak az újonnan keletkezett felekezetek között, hanem azokon belül is ellentétekre, viszályokra, öszszeütközésekre vezetett. Ezeknek kirobbanását, felszínre kerülését nagymértékben elősegítette az a politikai helyzet, amelybe Erdély a XVI. század nyolcadik évtizedében került. Ekkor érkezett el ide az ellenreformáció szele és a Báthoriak, ha nyíltan nem is, titokban a visszahatás szolgálatában állottak, és támogatták annak elszánt harcosait, a jezsuitákat. A belső ellentmondások, az új erőhatások megingatták Dávid Ferenc helyzetét és előkészítették azt a perrt, amely nemcsak tanításait ítélte el, hanem életétől is megfosztotta.

A per forrásai és egy eddig ismeretlen jelentés

Az erdélyi reformáció egyik fontos mozzanatával, Dávid Ferenc perével foglalkozva, nem célunk felidézni a XVI. század vallásos vitáktól túlfűtött légkörét, sem egyik vagy másik fél tanításait, eszméit igazolni vagy elmarasztalni nem akarjuk. De nem térhetünk ki annak elismerése elől, hogy az akkori harc része az emberiség és a mi szűkebb hazánk történetének, tisztítás és alapozás volt, amely a múlt megkötöttségei ellen küzdve a jövő perspektíváját villantotta fel. A történeti távlatból az egykori szereplők elszíntelenednek, ellentéteik elmosódnak, de a kor előírta szerepük erkölcsi, politikai, filozófiai tartalmának értékelése a mának is feladata.

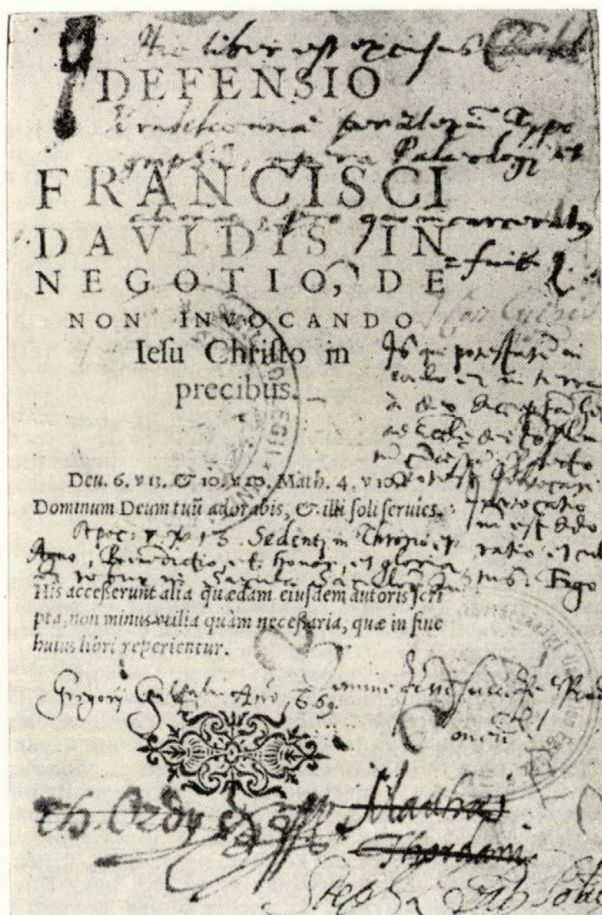
A történeti tények röviden a következők: Dávid Ferenc reformátori tevékenységét János Zsigmond halála után is tovább folytatja, most azonban barátai és hívei nem tartanak mind vele, sőt vallási kérdésekben összeütközik saját felekezetének jeles képviselőjével, a fejedelem orvosával, az Európa-szerte ismert reformátorral, egykori mesterével, Blandrata Györggyel. A fejedelem, Báthori Kristóf, 1579 áprilisában Tordára országgyűlést hív össze, amely nemcsak hitújítással vádolja Dávid Ferencet, hanem fegyveres őrizet alá is helyezi és elhatározza, hogy június 1-én

Gyulafehérváron újabb országgyűlés hoz majd ítéletet az „újító“ felett. A kitűzött időben a pert le is folytatták. Dávid Ferenc ellen a végleges ítéletet ugyan nem mondták ki, de a fejedelem foglyának nyilvánították, Déva várába zárták és ott még az év november 15-én meghalt.

Pere és halála egész Európában felháborodást és tiltakozást váltott ki, és akkor jelentek meg azok a könyvek, véd- és vádiratok, melyek e történeti per legfontosabb forrásait tartalmazzák. Az eddig ismert forrásokat a történetkutatás négy csoportba sorozza: az első csoportba tartozik a két kiadást is megért *Defensio Francisci Davidis*. Az első kiadás 1581-ben Bazelben, a második a következő évben ismeretlen helyen jelent meg. A könyv Palaeológus, Glirius és Dávid fia, Ferenc műve. Benne tulajdonképpen négy, jellegénél és tartalmánál fogva különböző írás van: Dávid Ferenc és Faustus Socinus vitája, a lengyel községek ítélete, ennek Palaeologus írta cáfolata. Az utóbbiban *Epistola Fratrum Transilvanorum* című rövid írás van, mely valószínűleg Dávid Ferenc vejétől, a kolozsvári tanácsjegyzőtől, Trauzner Lukácstól származott, és a per lefolyását beszéli el. Ez szolgált alapul Bod Péter és Jakab Elek e kérdést tárgyaló történeti művének. A második kiadás még Dávid Ferenc egyik rövid teológiai művét is tartalmazza.

A második csoport Faustus Socinus olasz származású, de Lengyelországban működő reformátor kéziratát öleli fel. Ez tulajdonképpen válasz az ellen a vád ellen védekezik, mintha köze lett volna Dávid Ferenc elítéléséhez. A harmadik csoport a kolozsvári pap, Basilius István levelezése; a negyedik Kolozsvár jegyző- és számadáskönyveit foglalja magában. Az eddigi történetkutatás e forrásokra támaszkodva gyakran éppen ellentétes szempontokból írta meg Dávid Ferenc perét. Ennek ellenére nem érthetünk egyet a XVI. századi erdélyi reformáció neves kutatójának, Pirnát Antalnak azzal a megállapításával, hogy „az unitárius egyháztörténetírók szemében Dávid Krisztushoz hasonlóan ártatlan vértanú volt, a más hitűek szerint maga a megtestesült ördög“ (*Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren*. Budapest, 1961. 161). Állításának megdönthetetlen cáfolatát adja a haladó erdélyi tudós Bod Péter, aki *Historia Unitariorum in Transylvania* (Lugdunum Batavorum, 1781) című művében református létére leplezetlen melegséggel és együttérzéssel ír a vád alatt álló unitárius Dávid Ferencről.

A négy forráscsoport mellé most új anyag került felszínre. Leleszi Jánosnak,

II. kiadása
Dávid Ferenc Védelmének

a Báthoriak által Erdélybe befogadott jezsuiták vezetőjének a perről Rómába küldött jelentése. Noha a levélformában írt jelentés a történetkutatásban már csaknem négy évtizede felbukkant, kiadására csak most került sor abban az értékes dokumentum-gyűjteményben, melyet Lukács László és Polgár László több kötetben 1959 óta Rómában tett közzé és a jezsuiták magyarországi okmányait foglalja magába. A gyűjtemény értékes adatokat tartalmaz a XVI. és XVII. századi Erdély történetére vonatkozóan is.

A per előzményei

Ahhoz, hogy értékelni tudjuk ennek az új forrásnak igazi jelentőségét, rá kell mutatnunk azokra az előzményekre, amelyek Dávid Ferenc *iudicium*ához vezettek.

1568 január első felében a tordai országgyűlés kihirdette a vallásszabadságot. Az új eszmékre és gondolatokra olyan érzékeny korszakban, mint amilyen a XVI. század második fele volt, ez a szabadság szinte nap mint nap új tanításokat, eszméket szült. Nemcsak a papok, hanem a világiak között is napirenden voltak a disputák, amelyek a paraszti és a városi dolgozó rétegekben gyakran „nem kívánatos” társadalmi gondolatokat ébresztettek, belső zavarokat és forrongásokat támasztottak. Ezért már a János Zsigmond idejében, 1571 január 6-a és 14-e között tartott országgyűlés a kialakult és befogadott vallások védelmében határozatot hozott, mely szerint „ha valamely minister criminalis excessusban találhatik, azt a superintendense megítélhesse, minden funkciójától priválhassa, azután az országból kiűzettséék”. A következő országgyűlések felújítják és folyton szigorítják az innováció-ellenes határozatokat, sőt ún. „innovációs perekre” is sor kerül. Az évtized közepén, a háromság tagadásának logikus következményeként, az antitrinitáriusok között heves vita keletkezett Krisztus imádásának kérdésében. Két csoport, az *adoramus* és a *non adoramus* hívei állottak szemben egymással. Az előbbinek a Serveto és Socinus krisztológiáját valló Blandrata, az utóbbinak a Krisztus imádását tagadó Dávid Ferenc volt a vezetője. A fejedelem és természetesen a trinitáriusok minden csoportja kárhozatos újításnak, innovációnak, újabb eretnekségnek tartotta Dávid Ferencnek ezt a tanítását. Blandrata, aki jól ismerte a fejedelmi udvar megváltozott légkörét és az Európa-szerte fúvó új szeleket, azonnal átlátta ennek veszedelmes voltát, és igyekezett az egész vitát úgy elintézni, hogy az nagyobb vihart ne kavargjon fel.

Dávid Ferenc, nem akarván megszegni a törvényes kereteket, Blandrata beleegyezésével 1568 márciusában Tordán zsinatot tartott. A zsinat több hitelvi kérdés mellett elfogadta Sommernek már régóta hirdetett elvét, az ún. *communis profetiát*. Ennek alapján minden pap jogot nyert arra, hogy véleményét a zsinatok által még nem szabályozott bármilyen vallásos kérdésben kifejtse. A valóságban a *communis profetia* elve az innovációs törvény megkerülése volt, és utat nyitott a további hitviták számára. Am a másik fél sem maradt tétlen, és az 1568 áprilisában Kolozsváron tartott országgyűlés ismét felújítja az innovációs törvényt, sőt külön bizottságot létesít a rendelkezések ellenőrzésére.

Közben Kolozsvárt anyagi természetű ellentétek támadnak az antitrinitáriusok között, és Blandrata Dávid Ferenc ellenzékét, köztük az Itáliában tanult tehetséges Hunyadi Demetert, Szakmári Istvánt és másokat igyekszik megnyerni. A két csoport között szóban és írásban folyik a vita, míg Blandrata, talán a békés kibontakozás reményében, Bázalből meghívja honfitársát, Faustus Socinust, hogy lehetőleg megbeszéléseken és magánvitákon tisztázzák a felmerült hittani kérdéseket. Socinus 1578 novemberében érkezett Kolozsvárra, és Dávid Ferenc vendége volt a következő év márciusáig, vagyis Dávid őrizetbevételéig. De kétségtelen, Socinus egyúttal Blandrata és rajta keresztül a fejedelmi udvar informátora is volt. Megegyezni azonban nem tudtak, és ezért Dávid téziseit, valamint Socinusnak ezekre adott válaszait döntés végett megküldték a lengyel antitrinitáriusoknak. Közben a két csoport között az ellentétek elmélyültek. 1579. február 28-án a tordai zsinat elutasította a Dávid Ferenc ellen felhozott innovációs vádat. Blandrata most már nem nyugszik meg, ellenakciót kezdeményez, majd újítás címen vádat emel a fejedelemnél Dávid ellen. Ennek eredménye az lett, hogy Dávidot eltiltják a templomi szolgálattól, őrizet alá helyezik, és április 26-ára Tordára országgyűlést hirdetnek, amelyre Dávid Ferencet mint vádlottat idézik meg. A kolozsvári tanács és Dávid hívei küldöttségek és ajándékok útján elérik az ítélet elhalasztását a következő, június elsejére, Gyulafehérvárra meghirdetett országgyűlésig.

Leleszi jelentése az események ismertetését a tordai országgyűléssel kezdi. Jelentése új fényt vet a per indokaira, és fellebbenti a fátylat a kulisszák mögötti tárgyalásokról. Az eddigi történeti kutatás a per hitvita-jellegét hangsúlyozta, és úgy tüntette fel, mint a két szembenálló fél, Blandrata és Dávid Ferenc vallási harcát. Ugyanakkor a fejedelmet olyan elfogulatlan bírónak ábrázolta, akit csak az igazság érdekel. De helyesen jegyzi meg idézett tanulmányában Pirnát, hogy „a fejedelmet egyáltalán nem érdekelte, melyik részen van az igazság és Blandrata nézeteinek sem tulajdonított jelentőséget”. Őt nem a szőnyegre került hitelvek foglalkoztatják, hanem az a szándéka, miként lehetne a reformáció legszélsőségesebb, ezért a legveszedelmesebb ágát visszaszorítani. A jelentés tükrében a szembenálló két fél lényegében eszköz, akik elfogultságukban észre sem veszik, hogy bizonyos célok érdekében tudatosan irányított bábok csupán.

Ilyen körülmények között Blandrata úgy viselkedik, mint jó diplomata. Meg van győződve, hogy a fejedelmi indulat megenyhítése áldozatot követel. Ezt csak Dávid Ferenc hozhatja meg, ha lemond makacsul védett újtásáról. A modern történetírás

Kőrösfői Kriesch Aladár: A tordai országgyűlés, 1568

arra az eredményre jutott, hogy a reformáció három — vallási, politikai és gazdasági — tényező folytonos összefonódásában, változásában, és egyik vagy másik tényező dominációjában nyilvánult meg. Blandrata jól megértette, hogy pillanatnyilag a politikai tényező kerül előtérbe. Dávid viszont mint meggyőződéséhez görcsösen ragaszkodó, lelkiismeretének tisztaságát mindennél többre becsülő, a vértanúságot is vállaló reformátor, e tényezők váltakozását nem tudta felfogni, és számára csak a hitelvi megfontolások voltak fontosak.

A gyulafehérvári országgyűlés e jelentés tükrében már nem hitvita, hanem életbevágó, előre megrendezett politikai per, amelyen már a tárgyalás előtt megvan a döntés, és a vádlott kivételével talán mindenki csupán előre betanult szerepét játssza. A tordai és a gyulafehérvári országgyűlések fontos mérföldkövei annak az ellenreformációs törekvésnek, amely a Báthoriak és a jezsuiták vezetésével már a század nyolcadik évtizedének elején megkezdődött. Míg azonban a tordai inkább az erők összemérését, a gyulafehérvári az erőegyensúly teljes megbomlását, az ellenreformáció első nyílt győzelmét jelentette Erdélyben.

Leleszi jelentése bepillantást enged a kulisszák mögé. Nyíltan beszél arról az ügyes és feltétlenül sikeres taktikáról, melyet a katolikusok a tordai országgyűlésen alkalmaztak. Nem hallgatja el azokat a fejedelem előtt felhozott érveket, amelyekkel a kimenetelében ellenőrizhetetlen hitvita engedélyezéséről beszéli le a fejedelmet, és egyetlen napirendi ponttá annak eldöntését teszi, vajon Dávid Ferenc újíto-e, vajon megsértette-e az idevonatkozó országgyűlési határozatokat. A fejedelemmel folytatott megbeszélések alapján sikerült olyan légkört kialakítani, amely a vádlott védelmét lehetetlenné tette és legbátrabb híveit is megfélemlítette. Egészen leleplező erejű a fejedelemnek a per módozatára vonatkozó írásbeli közlése: ez mindennél jobban bizonyítja a per megrendezett jellegét. Ugyanakkor a jelentés értékes adatokat szolgáltat Kolozsvár történetére vonatkozóan is (a Farkas utcai templom visszavétele). Szinte természetes, hogy a Rómába küldött levél nev szerint csak a főszereplőket; Dávidot, Blandratát, a fejedelmet és azokat említi, akik a jelentéstevőnek segítségére voltak. Más forrásokból tudjuk azonban, hogy a kancellár Kendi Sándor, Dávid Ferencnek erőlyesen közbelépő veje pedig Trauzner Lukács volt.

Az alábbiakban az említett kiadvány alapján (*Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in regnis olim corona Hungarica unitis, Romae, 1965. II. 353—357.*) magyar fordításban közöljük Leleszi levelét:

1. Amikor Gyulafehérvárról az országgyűlésre, Tordára utaztam, a Nagyságos Fejedelem a karok és a rendek előtt többek között Dávid Ferenc új hittételeiről és eretnokségeiről panaszkodott. Miután sokáig mindent alaposan meghánytakvetettek, miképpen lehetne a kérdésben a legjobban dönteni, a nemesség azt határozta, hogy a Fejedelem ebben az ügyben ne ragadtassa magát semmiféle meg gondolatlan cselekedetre, hanem alaposan megfontolva, az összes világi és egyházi bírák tanácsának kikérésével intézkedjék ez ügyben, s ezalatt Dávid Ferencet őrizet alatt tartsák. D. Ferenc, bízva korábbi hitvitáiban és a nemességben, amelyről az volt a felfogás, hogy az ő oldalán áll, nem félt egyáltalán. Mihelyt azonban köztudomásúvá vált, miszerint a fejedelemnek a szándéka valóban az, hogy a Krisztust káromló nézeteket kiirtsa, kevesen voltak olyanok, akik vele szembeszálltak volna. A főnemesek közül ebben a helyzetben már senki sem támogatta D. Ferencet, a nemesek közül pedig nyolcan, vagy legfennebb tízen tartottak vele. Ezek is, mivel úgy látták, hogy a Fejedelem szándéka komoly, nem akartak elszántan és megalkuvás nélkül szembeszállni az ő akaratával. Minthogy észrevették, hogy az országgyűlésen a jelenlevő katolikusok száma rendszerint kicsiny, törvénybe akarták iktatni az ország nevében az eretnokség elfogadását, de intézkedtem (intézkedés történt), hogy ha csak egyetlen katolikus lenne is jelen, az azonnal tiltakozzék. A gyűlésen négy előkelő katolikus nemes volt, akiket én szüntelenül biztattam, hogy bátran tiltakozzanak. Velünk egy véleményen, vagyis Dávid ellen voltak az erdélyi szászok, mert mint buzgó lutheránusok erősen haragudtak Dávid Ferencre. Ennél fogva mi helyt egyetlen katolikus tiltakozni kezdett, őt követve az egész szász nemzetség — amely az erdélyi állam egyharmad részét teszi ki — tiltakozásként felállt. Emiatt azután az országgyűlésen. D. Ferenc érdekében követői semmit elérni nem tudtak. Ennélfogva az a határozat hozatott, mely szerint június elsejére hívjanak össze országgyűlést Gyulafehérvárra, arra Dávid Ferencet tizenkét papjával együtt idézzék meg; ha a nemesek közül egyesek az ő pártját akarnák fogni, megjelenhetnek és ügyét szabadon védelmezhetik. A Fejedelem hívjon meg a szászok közül tizenkét papot, mert az országban nanyi a szász városok száma; ugyanannyit a magyarak közül, közben azonban D. Ferenc őrizetét erősítsék meg a Fejedelem darabontjaival. Dávid pártján levő nemesek határozottan követelték, hogy D. Ferenc legalább a gyűlés megtartásáig maradjon szabadon, ígét hirdethessen stb. Elérni mégsem tudtak semmit, ellenkezőleg, Dávidot húsz darabontra bizták, azzal a meghagyással, hogy mindenkit tartsanak távol a vele való találkozásiól. Így erős őrizet alatt Ko-

lozsvárra küldték saját házába. Blandrata György az országgyűlésen Dávid Ferenc hivataltársával, név szerint Istvánnal, a kolozsvári magyar pappal és iskolaigazgatóval nyilvános vallomást tettek arról, hogy ők sosem voltak D. Ferenc véleményén, és mihelyt alkalmuk lesz, D. Ferenc tanításának új voltát latin, német és magyar írások alapján részletesen be fogják bizonyítani. Ezzel a tordai országgyűlés véget ért. Mindezek a húsvét utáni első és második héten történtek.

2. Éppen távozni készültem Tordáról, amikor a Nagyságos Fejedelem magához hivatott és mintegy hat órát vagy még ennél is több ideig mindenről elbeszélgetünk egymással. Átadta nekem D. Ferenc téziseit azzal, hogy azokat a Szentírásból vett helyekkel röviden cáfoljam meg. Közben arra is felhatalmazott, hogy ha akarok utazzam Kolozsvárra és nézzem meg a Társaság kollégiuma számára kijelölt és átadott helyet. Mivel a sok szinte nap mint nap tartott prédikációtól nagyon kifáradtam, szívesen elfogadtam, amit Nagysága ajánlott. Távozásomkor igen komoly formában arra hívtam fel Nagysága figyelmét, nehogy hitvitát engedélyezzen. Miért kellene azt megvitatni, ami fölött közüllünk senkinek sincsen semmi kétsége? Ki kételkedhetnék abban, hogy Krisztust imádni kell? Ki ne tudná hogy ő az örök élet adója? Különbben is ezt tanítja az egész keresztény világ, nemcsak a pápisták, akiket ők gyűlölnék, hanem az összes felekezetek, bármilyen névvel neveznék is magukat. Mi történne, ha most támadna egy megátalkodott rebellis, aki azt kezdené állítani, hogy Nagyságodnak engedelmeskedni nem kell és elpártolásra hívna fel az országot? Ha pedig azt kérdeznék tőle, miért teszi ezt, miért nem ismeri el Nagyságodat fejedelemnek, holott az összes rendek egyhangúlag Nagyságodat választották meg az ország fejedelmének, azt felelné: a rendek Somlyói Báthori Kristófot választották meg, Felsőged azonban, Nagyságos Fejedelem, nem mondott igazat, amikor azt állította, hogy személye és neve Báthori Kristóf, a valóságban Nagyságod nem azonos vele. Hogyan — mondom — védené meg ellene a Nagyságod ügyét? Átadná-e hogy kivizsgálják, vajon Nagyságod valóban Báthori Kristóf, vagy talán inkább az ellene kihirdetett és megállapított büntetéssel bizonyítaná be, hogy valóban Nagyságod Báthori Kristóf? Hasonlóképpen most, midőn D. Ferenc Krisztust teljesen kivetkőzteti mindenféle isteni mivoltából, és azt vallja, hogy őt nem illeti meg semmiféle imádat, továbbá azt tanítja, tőle semmiféle alkalmi vagy szellemi segítséget remélni nem lehet; amikor ezt az istentelen tanítást valamennyi ország, valamennyi nép, nemzetiség és állam egyhangúlag balgának és nevetségesnek tartja, hát miért kellene azt vitára bocsátani, amiben azok közül, akik magukat keresztényeknek akarják vallani, senki sem kételkedik?

3. Ezzel eltávoztam a Fejedelemtől. A Fejedelem másnap Gyulafehérvárra, én a tanácshoz intézett levelekkel Kolozsvárra mentem. Ezekben a levelekben az a meghagyás állott, hogy a templomot, melyet remek művészettel, három királynak igen bőkezű költségén építettek, és ők elfoglalták, adják át a mi kezünkbe. Ebben az ügyben segítségemre volt egy katolikus nemes, a Nagyságos Fejedelem udvarmestere, Nagy Gáspár. A tanács a templomot még aznap át is adta. Mindent megtisztítottunk, időleges használatra faoltárt építettünk, a szobrokat és a festményeket, amelyekről valamiképpen megtudtuk, hogy a polgároknál vannak, bírói felhatalmazással felhajásztuk és elhoztuk. A kelyhet és vele együtt a legértékesebb papi ornátusokat a Nagyságos Fejedelem adta. Azért, hogy Jézus Krisztus dicsőségére és az egyház gyarapítására üdvös és áldott legyen, a húsvét utáni harmadik vasárnap én hirdetem ígét és mondtam misét a templomban. Szinte alig hihető, hogy az emberek milyen nagy sokasága gyűl össze mind a mai napig az igehirdetésekre. Igen sokan megkeresztelkednek. Ezért aztán nem csoda, ha mindig olyan

fáradtan érkeünk haza, hogy csak az egyedüli Isten kegyelmével tudjuk magunkat megtartani.

4. Eközben közeledett június elseje, a meghirdetett országgyűlés napja. Ezért a Fejedelem levélben arra szólított fel, hogy D. Ferenc perén legyen jelen Gyulafehérváron. Következésképpen mindketten, én és D. Ferenc, útnak indultunk, de én két nappal korábban, mint ő. Május 31-én megérkezvén Gyulafehérvárra, istentiszteletet tartottam a fejedelmi udvarban. Ugyanazon a napon a Fejedelem magához hivatott és mindent tövéről hegyire elmondott. Én szilárdan kitartottam a véleményem mellett, vagyis hogy semmiféle vitára szükség nincsen, s még azt is hozzátettem, ha vitára kerülne a sor, egyáltalán nincs kétségem afelől, hogy a kálvinisták és a lutheránusok szükségképpen alulmaradnak. Nagyságos Fejedelem — mondám —, Nagyságod tudja, mi az ő alaptételük: azon kívül, amit a Szentírás kifejezetten tanít, semmit sem kell elfogadni. Nem fogadják el az állításokból folyó következményeket, visszautasítják az Írás szavaiból a legvilágosabban adódó következtetéseket, csupán a szavakra támaszkodnak. Kifejezetten sehol sem fordul elő az az állítás, hogy Krisztus nem József magvából fogant. Míg tehát a kálvinisták, a lutheránusok és D. Ferenc elvetik a következményeket, Mária szűzességéből a kálvinisták sohasem fogják bebizonyítani, hogy Krisztus nem József által fogantatott. Ilyen megállapodások után a Fejedelemtől a szállásomra tértem, és lám, este a vacsoráról a Fejedelem írásba foglalva elküldte hozzám a per egész sorrendjét, éppen ezt a lapot, melyet ideiktatva láthattok; ebből világosan kivehető a per egész indoklása és lefolytatása.

5. A vallás és a nemrégén Dávid Ferencről írásban és szóban hirdetett tanok kérdésére vonatkozó peres eljárás és per módozatáról és rendjéről:

I. A Nagyságos Fejedelem meghagyása szerint a meghívott világiak és egyháziak június elsején reggel hét órakor gyűljenek össze a Fejedelem nagytermében, ahol kinek-kinek egyenként kijelölik a helyét.

II. Mihelyt helyüket valamennyien elfoglalták, a Nagyságos Fejedelem mindenkit komolyan figyelmeztet, nehogy bárki is, akár világi, akár egyházi, felhívatlanul valamit is mondjon vagy beszéljen.

III. A Fejedelem Dávid Ferencet azon a címen idézi meg, hogy az egyházközségek hitújítónak mondják, őt a terem közepére vezetik, és ott bizonyos, arra kijelölt személy meg fogja kérdezni tőle, vajon szerzője-e annak a hittételnek, mely állítólag eltér korábbi tanításaitól.

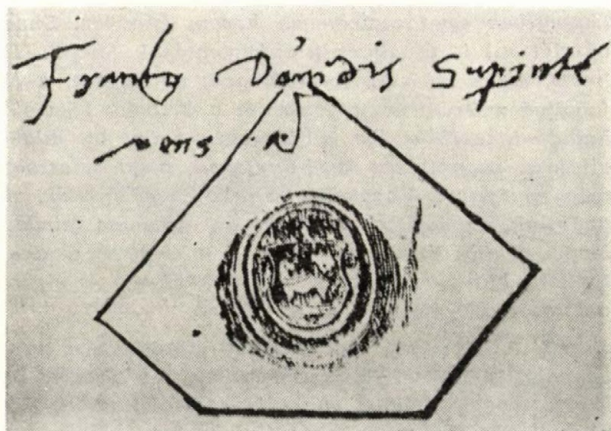
IV. Ha D. Ferenc e tényt tagadná, akkor tanúk és iratok által rá fogják ezt bizonyítani.

V. Ha azonban azt mondaná, hogy ez a valóság, és makacsul igyekezne ezt megvédeni, akkor Blandrata doktor, annak az egyháznak a seniora, amelynek D. Ferenc a superintendense volt, és e felekezetnek többi papja, valamint a többi erdélyi meg magyarországi egyházközség be fogja bizonyítani az írások alapján és élőszóban, hogy Dávid Ferencnek ez a hittétele nemcsak új, hanem istenkáromló is.

VI. Minthogy azonban ebben a tárgyban már volt egyszer kiadva nyilvános tiltó rendelet, nehogy valaki a vallás dolgában az egyházba valami újat bevezessen, ezért e kérdésben utólagos disputára szükség nincsen, hanem mindenekelőtt annak a vallásnak tudorai fejtik ki, hogyan kell vélekedni D. Ferencről.

VII. Mihelyt erre a kérdésre kerül sor és D. Ferencet az övéi ítélete alapján tévelygőnek és újítónak jelentik ki, a többi tudor és isten igéjének szolgája egyenként kifejti véleményét e tárgyban, s miután valamennyiük felfogását a közösség előtt írásba foglalják, a Nagyságos Fejedelem a tanácsal együtt megvizsgálja, hogy milyen intézkedésekre lesz majd szükség.

6. Nagyon szerettem volna és szüntelen kértem a Fejedelmet, hogy a peren ne legyek jelen, de akaratának engedelmeskednem kellett. Június elsején napkeltekor a Fejedelem saját kezével írott üzenetben szólított föl, hogy hét órakor legyek ott. Sokaktól körülvéve vonultam be a terembe. Azt figyeltem meg, hogy az aula a kálvinista és a szász papok tömegével, valamint a nemességgel van tele. Az udvarmester kijelölte mindenki helyét. Engem ezalatt bevezettek a Fejedelem belső hálótermébe s közben mindent elrendeztek és a helyemet is kijelölték. Miután a formai kérdések elintézését nyertek, belépett a Fejedelem; nekem az udvarmester mögött adtak helyet, jobbomon — amint mondani szokás — a főkamarás ült, ezután következett a kancellár. Elénk asztalt tettek s mellé jogvégzett írnokot, aki mindenkinek minden szavát írásba foglalja. Ezután bevezették D. Ferencet, mocskosan, porlepetten, remegve: a Nagyságos Fejedelem felszólította, vajon ő-e a szerzője azoknak az újításoknak, amelyeket mindenfelé terjesztenek? Nyomban ezután Blandrata Dávid írásából és mondásaiból előadta az istenkáromlásokat, melyeknek lényege a következő: Krisztust semmiképpen sem kell imádni, senkinek semmilyen segítséget nyújtani nem képes stb. Amikor azt kérdezték tőle, vajon hirdette-e ezeket, először azt felelte hogy ő Tordán ezeket nem prédikálta. Mégis később, amikor a sok kérdéssel ezt rábizonyították, beismerte, hogy ez volt az ő véleménye, ezt

Dávid Ferenc aláírása
és pecsétje

tanította és kész megvédeni. Mihelyt azonban a Fejedelem újítással kezdte vádolni, könyörögve még egy nap engedélyezését kérte számára, hogy pontosabban válaszolhasson és felkészüljön annak bizonyítására, hogy ő mindig, kezdettől fogva, ugyanazt tanította. Miután kivezették a teremből, a Fejedelem mindenkit megkérdezett, mi a véleménye, vajon engedélyezhető-e számára még egy második nap. Sem az összes világiak, sem a papok közül senki sem akadt, aki emellett érvelt volna, csupán azok, akik körülöttem ültek, javasolták, hogy kérésének teljesítését nem kell megtagadni, nehogy azt mondhassa, nem az igazság törvényével, hanem erőszakkal ítéltek el. Így aznap az országgyűlés véget ért.

7. Másnap hét órakor megjelent D. Ferenc, és azt akarta bebizonyítani, ő mindig azt tanította, hogy Krisztust nem kell imádni, és tőle semmi segítséget nem kell kérni. És azt bizonygatta műveiből, hogy nincs semmi más, csak az Atyaisten, az egyetlen és imáandó Isten. Blandrata ezzel szemben társaival együtt azt állította, hogy a vita nem arról folyik, vajon az Atyát imádni kell, hanem arról, vajon tanította-e, hogy Krisztust nem kell imádni. De mikor a Fejedelem D. Fe-

rencet megfedtte, vajon véleménye szerint helyesen járt-e el és azt bizonyította-e, amit kellett volna, bátorságát teljesen elveszítette. Miután a teremből kivezettek, a Fejedelem mindenkit felkért, hogy mondjon véleményt e három kérdésben:

Először: magukévá tették-e valaha is D. Ferencnek ezt a nézetét és tanát?

Másodszor: vajon ez a tan új-e?

Harmadszor: vajon istenkáromlás-e?

Elsőnek Blandrata és hívei fejtették ki véleményüket külön-külön. Mindannyian azt bizonygatták, hogy ők ebben a kérdésben nem értettek egyet D. Ferencel. Továbbá azt állították, hogy nem is hallottak róla, és hogy ez az egész keresztény vallást felforgatja. Másodiknak a kálvinista és a lutheránus papok következtek, akik ugyanazt hajtogatták, amit Blandrata. Azután D. Ferenc pártjához tartozó nemesekre került a sor, ezeknek állhatatlansága és pálfordulása egyenesen elképesztőnek látszott. Először ugyanis mesterük, D. Ferenc ellenében azt állították, hogy ők sohasem hallották tőle ezt a tanítást. Kezdetben nem merték istenkáromlásnak nevezni, azután, mégis, ha későn is, annak mondták. Negyediknek az ország előkelőire került sor, közülük azok, akik a Fejedelemtől balra ültek, mind elítélték. Ezután mi következünk. Azok, akik az én két oldalomon ültek, szintén elítélték. Legvégén a Fejedelem véleménye, amely megegyezett az enyémmel, ez volt: hiszünk az Atyaistenben, Jézus Krisztusban, az ő Fiában és a Szentlélekben, a lényegében egy, személyében három Istenben. Ennélfogva Dávid Ferencnek ezt a nézetét mi is újnak és istenkáromlónak tartjuk. Ilyen előzmények után vezették be D. Ferencet, hogy meghallgassa az ítéletet: a Nagyságos Fejedelem akaratából fogollyá nyilvánítottak. Kalapját a katonák lába alá dobták. A kalap a nyomában haladó követői kezébe került, akik amint ott állogáltak (ó, micsoda kába dolog, micsoda papok!), azt kezdték kérni, hogy válaszolás végett biztosítsanak számára még egy napot. Vonakodás nélkül engedélyezték. A harmadik nap, miután összegyűltünk, az ügy hamar véget ért. Ugyanis mindannyian takarodót fújtak, egyetlenegy ember, D. Ferenc vejének a kivételével, akit, minthogy akkor makacsabban kiállott, bilincsbe is vertek. Igaz, később ő is elpártolt D. Ferencről. Íme, a története az egész pernek.

8. A következő napon, amely pünkösd első napja volt, elég nagy hatású szentbeszédet tartottam. Amikor azonban a Nagyságos Fejedelmet kötelessége arra szólította, hogy valahova elutazzék, felhatalmazott, hogy akaratom szerint Nagyságát akár Gyulafehérváron, akár Kolozsváron várjam meg. Válaszom az volt, hogy én inkább Kolozsváron szeretném megvárni. Ezért pünkösd másodnapján Kolozsvárra jöttem, ahol a keresztények gyülekezete diadalt ült a D. Ferenc fölött aratott győzelemért, boldogan fogadott. Dicséretessék Isten, és a mi urunk, Jézus Krisztus Atyja, aki azt mondván, nincs béke az istentelenekek számára, magát Blandratát, D. Ferenc mesterét, mint ellenséget fegyverezte fel ellene. Most, ha valaki dolgozni akar, annak van mit tennie Erdélyben. Ugyanis minden arianus szegényelli a maga csúfságát. Ő atyák és testvérek a Krisztusban, akik után oly nagyon sóvárgunk, bárcsak itt lennétek, hogy tanítsátok az Isten igéjére szomszédhozó népet. Bocsássatok meg, ha nem írtam elég csiszoltan. Am, ha itt lennétek, belátnátok, hogy nincs erre időm. Kolozsmonostor, 1579. év. június 9-én.

Hozzátok méltatlan testvéretek,

Leleszi

A bevezetőt írta és a dokumentumokat latinból fordította Bodor András